

a se dvěma profesory anatomie provedl jeho pitvu. Povšiml si pozoruhodně dlouhých střev, což pokládá za uzpůsobení k rychlejší tvorbě výkalů, protože pták během několika minut stráví jídlo (nejrůznější druhy ovoce), které pozřel. V podkapitole o jeho využití zmiňuje pouze, že jeho maso má velmi lahodnou chuť, zvláště je-li pečené. Vícekrát ale opakuje, že je typickým ptákem pro Čechy, kde tráví celý rok a po určité době se natolik rozmnoží, že Čechy nejsou s to ho pojmout. Pak se vypravuje i do jiných krajín, a to v zimě směrem na jih do hlubších a teplejších lesů. Zajímavé jistě je, že lidé považovali brkoslava za ptáka, který nosí neštěstí – ohlašoval prý např. příchod moru, což Balbín vyvrací. Podle názoru jakéhosi nezkoušenějšího ptáčníka se tehdy rozeznávaly dva druhy brkoslavů, větší a menší. Větší brkoslav neboli čečetka se každých 6 let vyskytuje v takovém množství, že se dá chytit úplně všude. Menší měl být brkoslav, který se namnožil každý třetí rok. Podle názoru onoho ptáčníka měl tedy tvořit dva druhy, jiní ptáčníci ale tento názor správně odmítali. Na celé této kapitole je vidět, že některé údaje jsou pravdivé (např. invaze, údaje o rychlém trávení), jiné si odporují (velikost čečetky a brkoslava nebo kosa) a další jsou zcela chybné (hnízdění v Čechách).

Názvoslovné perly a překvapující první doklady o výskytu druhů u nás

Následuje seznam českého ptactva od malých ptáků až ke skřivanům, od skřivanů ke krkavcům a seznam ostatních ptáků (mnohdy bez latinských názvů, jindy se zcela špatnými) s připojenými zajímavými samostatnými poznámkami k této kapitole. Vycházel přitom ze seznamu Jana Viktorína (1639–1680, jezuita a Balbínova přítel), podle S. Komárka nejlepšího seznamu ze všech soupisů českých ptáků až

do Fričových prací v 19. století. Viktorín označuje za prvního českého ornitologa v užším slova smyslu, zatímco Balbín byl spíše polyhistor, kabinetní učenec, milovník lovu a výborný znalec číhařské praxe. Jak S. Komárek podotýká, seznam má i velkou jazykově-historickou hodnotu a zájemci o ptačí názvosloví v něm naleznou ve jménech dosud neznámých úplně perly – např. pěnice hluchá (snad p. pokřovní), nepravý slavík (asi pěnice slavíková), kozišek či šídlo (mlynařík), švihlík neboli štěček (vrabec polní), pištěk neboli strnad větší (s. luční), hvížděk (budníček?), štiříček břehový (břehule říční), datelíček malý (šoupálek) atd. V latině se zde objevuje název *Canaria* (kanár) s údajem, že tento pták se u nás také rodí, ale pochází z Kanárských ostrovů – jde zřejmě o nejstarší doklad chovu kanárů u nás (dříve už v knize zmínka o lesknici, *Phalaris*, pěstované pro jejich chov). Mezi pěnkavy řadí také zlatohlávka (odlišuje ho od králíčků), zřejmě první zmínka o zvonohlíkově, o němž se soudilo, že se do střední Evropy dostal až v 19. století. Stejně tak o moudivláčkovi se mělo za to, že v Čechách začal hnízdit až ve 20. století, zatímco podle Balbínovy knihy se moudíček či mudivláček v Čechách vyskytoval již v 17. století. O jeho určení nemůže být pochyb, protože Balbín popisuje přesně nejen vzhled, ale i podivuhodné hnízdo. Jde ovšem o převzatá data od Viktorína. Stejně tak dobře je Viktorínem popsána sýkořice vousatá charakteristickou kresbou visící po způsobu tureckého vousu, a životem v rákosinách. I sýkořice vousatá tedy hnízdila u nás již v 17. století, ačkoli se mělo za to, že tomu tak nastalo až ve 20. století. Totéž zřejmě platí i pro motáka pochopa. U jikavce připojuje Balbín zajímavý dovětek – nejznámější český pták lahodné, příjemně nahořklé chuti. Sojku řadí ve svém seznamu mezi datly, stejně tak

strakopouda či masojídka neboli menšího strakoše – tuňky šedého a obecného. O mandelíčkově (mandelík hajní) píše jako o ptákově královsky zbarveném, avšak tvrdí o něm, že se ukrývá ve snopech (mandelích) posečeného obilí a živí se obilnými zrnky. A když už se snopy svezou do stodol, „uniká do hlubokých lesů, vyhledává si jinou potravu a skrývá se tam, dokud ho žně nevytáhnou na pole.“ Balbín sám ale k těmto kapitolám kriticky poznamenává, že pojednání nejsou nejpřesnější ani zcela dokonalá, neboť on „jako řeholník a kněz zaměstnaný v duchovní službě na to nemá čas.“ Viktorín podle Balbína také přiznal, že se mu nepodařilo nikdy spatřit ptáka vytrvale buď s žádnými, nebo jen s kratičkými přestávkami cvrčícího v hustých křoviskách na vlhkých loukách – cvrčilku zelenou (podle popsání přestávek ale mohl jít i o c. říční).

Kniha je ukončena celou řadou rejstříků českých a latinských jmen rostlin, hub a živočichů, minerálů, hornin, sloučenin a prvků, současných českých a vědeckých jmen, rejstříky místních jmen, autorů citovaných vědeckých a literárních publikací a dalších osob, a také seznamem citovaných děl antických autorů. Jako doplněk je připojena kapitola O poloze a přednostech Moravy ze spisu Tomáše Pešiny z Čechorodu (1629–1680). Zvláštní dík za překlad z latiny a české vydání Balbínovy knihy patří Nakladatelství Academia. Zcela jednoznačně jde o počín kulturně-historický, bez něhož by Balbínovy údaje byly pro českého čtenáře ztraceny.

Academia, Praha 2017, 614 str.

Editor Stanislav Komárek,
přeloženo z latiny Jiřím A. Čepelákem,
na doprovodném CD uvedeno
původní latinské vydání.
Doporučená cena 895 Kč

Miloš Ondrášek

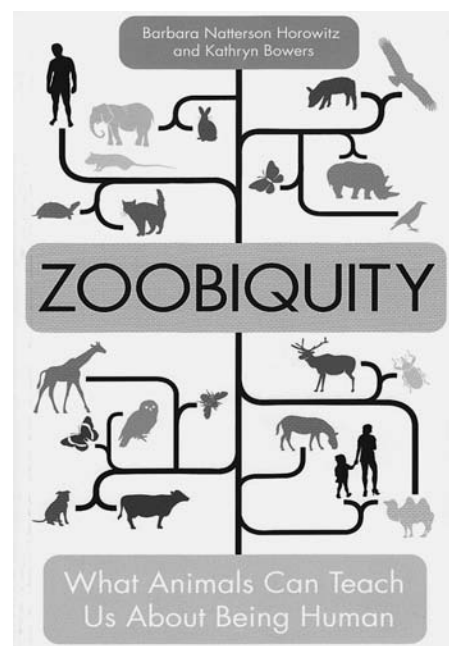
RECENZE

Barbara Natterson Horowitz a Kathryn Bowers: Zoobiquity. What Animals Can Teach Us About Being Human

Do čeledi kosmanovití (Callitrichidae) patří tamarín vousatý (*Saguinus imperator*), malá, v amazonské pánvi žijící, drápkatá opice. „Barbaro, náš emperor má zástavu srdce, můžeš okamžitě přijet?“ telefonoval hlavní veterinář zoologické zahrady v Los Angeles B. Natterson Horowitzová, profesorka kardiologie lékařské fakulty Kalifornské univerzity. Do této zoo nechodila jen se svými dětmi, ale zvali ji občas ke konzultacím obtížných případů. Se srdcem tamarína neměla žádnou zkušenost, její se ale rozbušilo, když dostala do rukou v dece zabalené drobné stvoření, s vykukující bělovousou hlavičkou a velkýma hnědýma očima. Dívala se do nich a šeptala konejšivě. Veterinář jí ale poklepal na rameno: „Prosím, mlč a nedívej se opici do očí,

vystavuješ ji odchytovému šoku a poškození srdečního svalu.“ Doktorka chtěla vyjádřit „neměj strach, já ti pomohu,“ zvíře ale mohlo rozumět, že mu říká „mám na tebe chuť, sním tě,“ což může vyvolat selhání srdeční činnosti. Anglicky se tomu říká capture myopathy. Není to až tak dávno, co kardiologové začali mluvit o takotsubo syndromu – tak japonští lékaři popsali stav, který byl do té doby zmiňován spíše v beletrii – puklo srdce žalem – broken heart syndrom. Kardiolog v Tokiu popsal, že nemusí jít o silně zúženou arterii nebo její ucpání krevní sraženinou, ale následkem emocionálního stresu se může rozptát levá srdeční komora, až zkolabuje.

To, co před několika roky vzuřilo svět kardiologů, veterináři znají mnoho let.

B. Natterson Horowitzová začala uvažovat, zda jde o výjimečnou situaci, nebo veterinářům je jasné, co lékařům není? Pátrala po příbuznosti člověka a zvířete na poli

1 Nosorožec dvourohý (*Dicerus bicornis*) v kráteru Ngorongoro v Tanzanii. Z článku Setkání s nosorožcem (Živa 1968, 6: 233). Foto M. Ondrášek

klinických a patologických nálezů. Ptala se, zda samice také trpí rakovinou mléčné žlázy, je melanom u zvířat neznámý, mohou mít mozkový tumor, syfilis, erektilní dysfunkci? Omdlí zvíře? Odpověď zněla vždy ano. A tak vznikla kniha Zoobiquity.

Novinářka Kathryn Bowersová spolupracovala zejména na slovesné koncepci – termín zoobiquity vytvořily autorky samy, protože v žádném slovníku nenašly slovo vyjadřující jejich práci. Zo znamená řecky zvíře a ubiquie latinsky kdekoli, všude. Kromě spojení řeckého a latinského jazyka tento nově vytvořený termín vyjadřuje blízkost humánní a veterinární medicíny. A již v úvodní kapitole knihy se dozvíme, že malý pacient žijící v korunách stromů nakonec uhynul, nikoli následkem láskyplných slov, ale posmrtné mikroskopické vyšetření opičího srdečního svalu ukázalo, že histologický obraz je totožný s tím, jaký bývá zjištěn u člověka. Zvířata a lidé sdílejí zranitelnost vzhledem ke stejným infekcím, chorobám i zraněním. Když histopatolog s autorkou vyšetřovali srdce tamarína, uslyšela: „Je to virového původu – vypadá přesně jako u člověka.“ Pod mikroskopem mohl být řez odebraný ze srdce primáta, tamarína, gorily, šimpanze, nebo také člověka.

Rakovina patří mezi hrozby od nepaměti. Paleontologové, kteří vyšetřovali fosilní nález dinosaura *Tyrannosaurus rex*, popsali, že jeho mozek byl napaden rakovinou. Na kůži, mléčné žláze, v žaludku, děloze, močovém měchýři a na vaječníku uhynulé velryby vyplavené na břeh zálivu svatého Vavřince v severovýchodní Kanadě byly nalezeny metastázy. Její tkáně byly saturovány těžkými kovy. Zjistilo se, že psi s nádory nosních sliznic žili v domácnostech vytápěných kamny na uhlí anebo petrolejem. Čím má pes delší nos, tím je zranitelnější. Obézní feny jsou zase náchylné na rakovinu močového měchýře. Vojenští psi, kteří sloužili ve Vietnamu, vykazovali zvýšený výskyt rakoviny varlat. Autorky knihy problematice maligních tumorů

věnují 24 stránek. Od r. 2004 studuje ve Spojených státech amerických korelaci rakoviny u člověka a zvířete specifický program – National Cancer Institute: Comparative Oncology Trials Consortium.

Následujících 31 stránek se zabývá společnými znaky sexuality zvířat a lidí. Kdy si jsem pracoval na inseminační stanici s 45 plemennými býky a o jejich pohlavní žádostivosti, erekci a ejakulaci jsme mluvili bez zábrán. V zoologických zahradách odborný personál před ubikacemi primátů denně diskutuje „kdo, s kým, jak často“. V ordinaci lékaře bývá toto téma většinou tabu, pokud nejde o sexuologickou poradnu. Člověk přiznává dědictví po zvířecích předcích, ve sféře sexuality však platí jisté hranice, i když se evoluční biologové či bioetici mohou mračit.

Patří návykové drogy, bulimie, sebezraňování a sebevražedné tendence mezi jevy postihující pouze lidskou společnost? Prasata, která jsou selektivně chována na výtěžek extrémně libového vepřového, mohou vyvinout nenávratné nechutenství vedoucí ke kachexii (chorobné celkové tělesné sešlosti). Anorexia nervosa? Klokan žijící v okolí tasmanických polí, na nichž se pěstuje mák pro farmakologický průmysl, jsou často v opiátovém opojení. Podobný návyk si vytvořili severoaustralští psi lízající toxin, který prosakuje kůži ropuchy obrovské (*Rhinella marina*). Většina majitelů psů i koček se bojí zvyku, kdy si jejich zvíře líže nejčastěji spodní část končetiny do krve – pokud se vyloučí napadení parazity, jde zpravidla o stav, kterému veterináři říkají psychogenická alopecie, a je následkem stresu vyvolaného reakcí na samotou. Z podobných důvodů se koně do krve zakusují do vlastních slabin. U divoce žijících zvířat tyto stavy popsány nebyly. Sloni ve východní Africe vyhledávají zralé plody stromu marula (*Sclerocarya birrea*), které v trávicím traktu kvasí a vyvolávají alkoholové opojení. Když se setkají dva samečci vážky *Libellula pulchella*, akrobaticky létají kolem sebe a jeden zahání druhého, bojují o teritorium. Jeden pensylvánský entomolog si ale všiml, že se někteří souborům vyhýbají. Chytil jich několik a zjistil, že netrpěli svalovou poruchou, ale hromadil se v nich tuk, místo aby jim „poháněl“ křídla. Kon-

centrace cukru v hemolymfě tvořila inzulínovou rezistenci, známou u cukrovky typu 2.

V knize je dále uvedeno bezpočet různých příkladů zoonóz – onemocnění přenášených ze zvířete na člověka. Spojení lékařských a veterinárních věd a jejich praxí – Zoobiquity otevírá cestu.

**Nakladatelství Random House,
New York 2012, 308 str.
Doporučená cena 35 \$**

**Věnováno památce dlouholetého autora
a čtenáře našeho časopisu, zvěrolékaře
Miloše Ondráška, žijícího na opačné
straně zeměkoule, v Austrálii, který
přesto nadále zůstal v kontaktu
s redakcí Živy a čas od času posílal své
články psané bezvadnou češtinou.**

MVDr. Miloš Ondrášek (1929–2017) se narodil v Brně, velká část jeho rodiny byla postižena během holokaustu. Pracoval 14 let jako veterinář v severních Čechách, v letech 1967–69 byl vyslán jako expert do Tanzanie v rámci československé pomoci rozvojovým zemím. Už v té době pravidelně publikoval v Živě – vyšly např. články Narkóza exotických zvířat, Fotografuji africké šelmy, Škola ochránců zvířete nebo Slintavka – biologický problém. Po invazi vojsk Varšavské smlouvy v srpnu 1968 se rozhodl do Československa již nevrátit a od r. 1969 žil trvale v Austrálii. Jako veterinář působil též na Papui Nové Guineji, v letech 1983–85 v Botswaně, krátce ve Vietnamu. Od r. 2004 opětovně přispíval do Živy svými články – např. Kapinice – národní symbol Austrálie nebo Vakavlk – příklad ochuzení australské přírody, a často recenzemi na knihy v angličtině vztahující se k tématům publikovaným v Živě. Na závěr uvádíme úryvek z jeho textu z časopisu Čechoaustralán, na jehož založení se podílel.

Z mého života – epilog

Nezpychl jsem, i když se mi dostalo několika poct. Od učitele hudby, z hostince, od slona i od klokana, od psů. V Jeseníkách v 60. letech jsem potkal profesora, který mne učil na brněnské konzervatoři a svému společníkovi mne představil: „Toto je flétnista, který také umí léčit zvířata.“ Z jedné hospody mne volali k okamžité intervenci, že z kuchyňské výlevky leze krokodýl. Byl to roztomilý mlok, vzal jsem ho ve sklenici od hořčice ukázat dětem, hospodská mne chválila pro nebojácnost.

Když v okolí mého českého působiště projížděl cirkus, principál mne volal ke slonu se zánětlivou nohou. Dostal jsem volňáška na představení pro celou rodinu, seděli jsme v lóži, a když na manéži defilovali sloni, můj pacient se sám od sebe před naší lóží zastavil, poznal mne, zatrioubil, zamával chobotem a hluboce se uklonil. Co více si může zvěrolékař přát?

V Austrálii jezdím rád na hory, máme tam kus blahovičnickového lesa a chalupu, je to více než tisíc metrů nad mořem a blíž k nebi. Klokani mne tam mají rádi, jeden se jednou proti mně postavil na zadní nohy a přední mi dal na ramena. Děkoval mi, že je neruším?

Australské jaro/Český podzim